

MƏLUMAT BAZALARI ƏNƏNƏVİ İNFORMASIYA RESURLARININ MÜASİR FORMASI KİMLİYƏTİ

Rəşad Qardaşov

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sitemlə
kafedrasının dosent əvəzi, tarix üzrə fəlsəfə doktor
qardashov@inbox.ru*

Yusif Əsədullayev

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sitemlə
kafedrasının magistrantı
yusifasadullayev@mail.ru*

Xülasə: Məqalədə kitabxanaların fəaliyyət göstərməsi üçün texniki təminatın yəni resursların təsnifatı təhlil edilmişdir. Kimliyi içərisində informasiya resurslarının təsnifatı, formalaşması xilik aspektindən məntiqi ardıcılıqla şərh edilmişdir. Ənənə surlarının ənənəvi və müasir formalarının təhlili verilmiş və uyğun olaraq elektron informasiya resurslarının identifikasiya. Həmçinin məlumat bazalarının informasiya resurslarının mü kitabxanasınlıq obyektindən qiyməti verilmişdir. Təhsilin və rın informasiya təminatında məlumat bazalarının yeri göstəri **Açar sözlər:** informasiya resursu, elektron resurslar, kitabxana r edilməsi, məlumat bazaları, informasiya ehtiyatları.

XX əsrin son onilliyində informasiya və kommunikasiya rının cəmiyyətin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən birin: formasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı cəmiyyətin informuğu mərhələsinə qədəm qoymasına şərait yaratdı. İnformasiyala: yətdə informasiya əmtəyə çevrilərək onu inkişaf etdirən əsas və kimi çıxış edir, nəticədə sənaye cəmiyyətindən informasiya çid baş verir. Belə bir dövrdə kitabxanalar bəşəriyyətin mədəni ruyucusu, yaradıcısı və ən əsası, müasir informasiya sistemləri qə yarada biləcək mərkəz olmağa doğru inkişaf edir. Cəmiyyə: xanaları yalnız müxtəlif növ çap məhsullarının saxlayıcısı kir avtomatlaşdırılmış xidmət komplekslərini özündə cəmləşdirn lə oxuculara lokal və kitabxanadan kənar rejimdə, uzaq məsafədən – online xidmət göstərə bilən informasiya müəssisəsi kimi görmək istəyir. Bu işə yalnız İnternet və ye: ni kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqi vasitəsilə mümkündür. Elektron kitabxanalar, elektron kataloqlar vasitəsilə kitabxanalar öz informasiya resurslarını dünya oxucularına təqdim edə bilir, oxucu kontingenti, digər kitabxana-informasiya mərkəzləri ilə əlaqələri genişlədir. Elektron kataloq real oxucu sorğularının öyrənilməsini, bunun əsasında kitabxanaların daha

YA

ın olan maddi xana resursla-ərhələləri tari- r formasiya re- övrün tələbinə göstərilmişdir. r forması kimi 'mi tədqiqatla- rslarının idarə

xnologiyala- əvrilməsi, in- ya quruculu- rılmış cəmiy- hşuldar qüv- niyyətinə ke- ni irsinin qo-) birbaşa əla- nüasir kitab- eyil, həm də lə oxuculara

effektiv komplektləşdirilməsini təmin edir. Elektron kataloq özündə həm bibliografik, həm də elektron sənəd informasiyasını daşıdığından, kitabxanaçıların köməyi olmadan həm informasiya axtarışına, həm də axtarılan sənədin elektron formada tam mətninin əldə olunmasına imkan yaradır. İnformasiya resurslarının idarə edilməsi tarixi ardıcılığa nəzər salsaq sadəcədən mürəkkəbə doğru ierarxik şəkildə inkişaf etmişdir və geniş təhlil tələb edir. İnformasiya resurslarının təsnifatını müəyyənəşdirmək, kitabxanalarda elektron resurslarla işin təşkilinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini analiz etməkdir, İnformasiya resurslarının tarixi təkamülünü, inkişaf dinamikasını meydana çıxarmaq və təhlil etmək; Kitabxanalarda elektron informasiya resursları ilə məlumat axtarış işinin müasir vəziyyətinin dinamikasını meydana çıxarmaq; Milli mədəniyyətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olan və informasiya funksiyasını yerinə yetirən ölkə kitabxanalarının iş təcrübəsini öyrənməkdir.

Bəşəriyyət öz inkişafı prosesində yeni, daha mükəmməl, öz informasiya tələbatlarının ödənilməsi üçün informasiyanın istehsalı, emalı, ötürülməsi və saxlanması mexanizm və texnologiyalarını yaratmış və indi də yaratmaqdadır, bu da informasiya resurslarının çoxluğunun formalaşmasını təmin edir. Dünya təcrübəsinə əsasən informasiya resurslarının tarixi inkişafında aşağıdakı mərhələləri ayırmaq olar:

I mərhələ: İnformasiya kateqoriyalarında insanın rəngarəng təcrübəsini qiymətləndirməyə və onun nəsil-dən-nəslə ötürülməsinə imkan verən nitqin yaranması və insanlar arasında nitq və signal səviyyəsində informasiya mübadiləsinin inkişafı ilə əlaqədardır. Şifahi informasiya nitqin inkişafına təkan verdi, bu da insanı heyvandan ayırmağa və informasiya texnologiyaları mexanizmini işə salmağa imkan yaratdı.

II mərhələ: İnformasiya resurslarının inkişafının ikinci mərhələsi insanlar arasında ünsiyyəti və biliklər mübadiləsinə daha yüksək səviyyəyə – sənəd dövryyəsinə keçdiyi zamana, yazının meydana gəlməsi dövrünə (təxminən b.e.ə. Misirdə və Mesopotamiyada IV minilliyin sonu, III minilliyin əvvəlləri) aiddir. Bu zaman fəzada və zamanda yeri dəyişdirilə bilən primitiv (papiros, palçıq və s.) daşıyıcılarda olmaqla vahid nüsxələrdə informasiyanın saxlanma texnologiyası, cari və tarixi xarakterli informasiyaya daxil olma (kiçik və məhdud) imkanları yarandı. O zamanlar ayrı-ayrı insanların və cəmiyyətin həyatının vəziyyətini və davranışını əks etdirən ilk informasiya – sənəd anbarları meydana gəldi.

III mərhələ: Çapın meydana gəlməsi (Çində XI əsrin ortalarında, Avropada XV əsrin ortalarında, Moskvada XVI əsrin ortalarında) ilə xarakterizə olunur. Bu ixtira sənədləri kitab və ya qəzet şəklində nüsxələndirməyə, fəzada yaymağa və eləcə də kitabxanalar, arxiv və anbarlar formalaşdırmağa imkan verdi, bir yerə cəmlənmiş mənbələrin toplanması ümumi və sahə professional təhsil sisteminin və bu biliklərin bütün dünyaya yayılmasının əsasını qoydu. Bu qayda ilə formalaşan informasiya resursları insanın informasiya tələbatları səviyyəsinə yaxınlaşmaqla öz növbəsində mütənasib olaraq artmağa başladı.

2016-cı ilədək bu məlumat bazası Thomson Reuters : olub, lakin 3 oktyabr 2016-cı ildən yeni müstəqil şirkət olan Cl tərəfindən idarə olunur.

Web of Science məlumat bazası indeksləşən xarakterə m bu məlumat bazasında alimlərin elmi fəaliyyətinin effektivliyi mətləndirilməsi üçün bir sıra elmi göstəricilərin tətbiq edilmə: sələn, nəşrlərin sayı, Hirş indeksi yəni h-indeks və s.). Elmi fi tivliyini qiymətləndirərkən indeksləşən məlumat bazaları bir s sahib olduqları kimi, mənfi cəhətlərdə malikdirlər . Web of S mazlıqlarına nəzər saldıqda, onun əsas mənfi tərəfi kimi istinac qiymətləndirilməsi baxımından, əsasən ingilis dilində olan mə alınması diqqəti cəlb edir [10].

2. Scopus, Web of Science-dən sonra dünyanın ən böyük sıdır.

Bu məlumat bazasının sahibi ən böyük və ən qədim nəşri biri olan Elsevier-dir. O, adı ilə qədim Elzevirov nəşriyyat evin nəşriyyat Amsterdam şəhərində 1880-ci ildə təsis edilib.

Dünyanın ən böyük universitetləri və tədqiqat təşkilatlar mat bazasında yer alan məlumatların keyfiyyətini tanıyırlar və Scopus indeksləşən xarakterli məlumat bazası olduğundan, bu n qiyyət işlərini qiymətləndirmək üçün bu məlumat bazasından edirlər. THE, QS World University Rankings, Financial Times tiyyət agentlikləri universitetlərin dünya reytinglərini tərtib etmə məlumat bazasında verilən məlumatlardan geniş istifadə edirlər.

Scopus tərəfindən dəstəklənən əsas bibliometrik göstərici SNIP, SJR-dir. CiteScore, 3 il ərzində jurnalın nəşrlərinə istir görə hesablanır, klassik impakt faktoru isə 2 il ərzində edilən hesablanır. CiteScore-u sayarkən, jurnallardan məqalə və təhl: digər növ nəşrlər nəzərə alınır: (məsələn məktublar, qeydlər, re lələri, konfrans əsərləri və digər sənədlər). CiteScore – maksir göstərici hesab olunur, çünki onun hesablanması üçün heç bir xi dən istifadə olunmur. Tədqiqatçıların fikrincə, CiteScore vasitə: mələrin daha bir üstünlüyü qiymətləndirilə göstəriciləri dinami kamıdır, çünki CiteScore göstəricisi cari il üçün hər ay yenilənir. tərəfindən istifadə edilən bir göstəricidir, Leiden Universiteti H.F.Moed tərəfindən hazırlanmışdır. Bu göstərici hər bir elm sal nadların səviyyəsini də nəzərə alır, belə ki, müxtəlif elmi istiqamətlərdə nəşr- lərin müqayisəsi üçün də istifadə edilə bilər. SJR – SCImago Journal Ranking – Qranarada Universiteti tərəfindən hazırlanmış jurnalların reyting göstəricisi- dir. Bu göstəricinin əsas üstünlüyünü, burada tək cə istinadların ümumi sayı deyil, həm də istinadların nüfuzunun nəzərə alınması təşkil edir. Ümumilikdə, SJR adi impakt faktordan o qədər də fərqlənir.

ətinə məxsus
ate Analytics

k olduğundan
ı formal qiy-
əruridir (mə-
yyətin effek-
üstünlüklərə
nce-in çatış-
deksinin tam
ələrin nəzərə

əlumat baza-

at evlərindən
orcludur. Bu

scopus məlu-
əbul edirlər.
əssisələr təd-
ənış istifadə
s. kimi rey-
çün Scopus

CiteScore,
edilməsinə
inadlar üzrə
rdən başqa,
siya məqa-
n şəffaf bir
si alqoritm-
ə edilə ölç-
zləmək im-
JIP, Scopus
ə professor
ə aid isti-

Elmi jurnallardan, konfrans materiallarından və kitab nəşrlərindən, eləcə də “peşəkar” jurnallardan başqa Scopus-a məktublar, qeydlər, redaksiya məqalələrində daxildir. Scopus təsnifat sistemi 24 tematik bölmədən ibarətdir. Tematik əhatə dairəsi aşağıdakı kimi bölüşdürülür: fiziki (təbii) elmlər (32%), tibb elmləri (31%), həyat elmləri (20%), sosio-humanitar elmlər (17%). Scopus məlumat bazası müxtəlif dillərdə olan mənbələrin indeksləşdirilməsini təşkil edir, lakin elmi əsərin bazada yerləşdirilməsi üçün ingilis dilində annotasiya- nın olması zəruridir [11,12].

3. PubMed – ABŞ Milli biotexnologiya İnformasiya Mərkəzi (NCBI) tərəfindən ABŞ Milli Tibb Kitabxanasının "biotexnologiya" bölməsinə (NLM) əsasən yaradılmış tibbi və bioloji nəşrlərin ingilisdilli məlumat bazasıdır. PubMed-in tərkib hissəsini MEDLINE təşkil edir. PubMed məlumat bazası İlk dəfə 1996-cı ilin yanvar ayında təqdim edildi. NCBI-Entrez PubMed-in mərkəzi axtarış sistemidir, və onun vasitəsilə PubMed, PubChem və digər mühüm tibbi məlumat bazalarına əlyətərlik əldə etmək mümkündür. PubMed 30 milyon üzərində yazını özündə əks etdirir. PubMed xüsusi ədəbiyyatlardan tibbi və bioloji məqalələri, sənədləri, eləcə də tam mətnli məqalələrə istinadlar verir. PubMed tibb, stomatologiya, baytarlıq, ümumi səhiyyə, psixologiya, biologiya, genetika, biokimya, biotexnologiya, və s sahələrə aid elmi materialları özündə əks etdirir. Hər il PubMed məlumat bazasına 500 000 sənəd haqqında məlumat daxil edilir. Bu məlumat bazasında axtarış Medical Subject Headings (MeSH) prinsipi əsasında baş verir. PubMed məlumat bazası instrumental xarakterlidir, və bu məlumat bazasına daxil edilən hər bir məqaləyə PMID (PubMed Identifier) adlanan unikal eyniləşdirmə nömrəsi verilir [13,14].

4. Google Scholar – bütün elm sahələri üzrə elmi nəşrlərin tam mətnləri üzrə pulsuz xidmət edən məlumat bazasıdır. Bu məlumat bazası 2004-cü ildən fəaliyyət göstərir. Google Scholar indeksi, Avropanın və Amerikanın ən böyük elmi nəşriyyatlarının nəzərdən keçirilən online jurnallarının əksəriyyətindən məlumatları özündə ərs etdirir. Google Scholar funksiya etibarilə Scirus, CiteSeerX və GetCITED, həmçinin, ödənişli abunəliklə xidmət edən, Scopus və Web of Science kimi nüfuzlu məlumat bazalarına bənzəyir .

Google Scholar yalnız onlayn məqalələrdə deyil, kitabxanalarda mövcud olan məqalələr üzrə də axtarış aparır. Google Scholar “elmi” axtarış nəticələri tam mətnli jurnal məqalələri, texniki hesabatlar, preprintlər, dissertasiyalar, kitablar və digər sənədlərdən, o cümlədən “elmi” hesab olunan seçilmiş veb-səhifələrdən istinadlar vasitəsilə axtarış həyata keçirir. Axtarış nəticəsində Google Scholar məlumat bazası məqalələrə istinadlar verir. Verilən istinadların əksəriyyəti məqalə haqqında qısa məlumat olan səhifələrə gətirib çıxarır, məqalələrin tam mətninə daxil olmaq üçün isə istifadəçidən ödəniş tələb oluna bilər.

Google Scholar-ın “Geniş axtarış” funksiyası xüsusi jurnal və ya məqalələr üzrə axtarış etmək imkanı verir. Axtarış nəticələri isə müəllifin reytinginə görə; məqaləyə istinadların sayına görə; tapılan məqaləyə istinad edən məqalələrin reytinginə görə; istinad olunan məqalələrin dərc olunduğu jurnalların rey-

tinçinə görə; tapılmış məqalənin dərc olunduğu jurnalın reytingi. Həmçinin Google Scholar-ın "İstinad" blokundan baxılan nad olunduğu məqalələrin siyahısını öyrənə bilərsiniz. Bu xüsusiyyət Google Scholar məlumat bazasında indeksləşməni təmin edir. Bu informasiya bazalarının vebometrik sıralamasında istifadə edilə bilən məqalələr blokunda baxılan məqalənin məzmununa oxşar məqalələr göstərilir. Məqalələr nəzərdən keçirilən məqalə ilə oxşarlıq əhəmiyyətinə görə sıralanır [15,16].

Nəticə: Azərbaycan Respublikasının "Kitabxana işi haqqında" qanununda qeyd edilir ki, "Kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: informasiya fondlarının formalaşmasından, mühafizəsindən və bu məqsətlər üçün fiziki şəxslərə istifadəyə verilməsindən, kitabxanalarda toplanan informasiya mübadiləsinə imkan verən vahid informasiya mərkəzinin yaradılmasına ibarətdir. [1,1]. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid olaraq kitabxanaların əhaliyə xidmət formaları zamanın tələbinə uyğunlaşdırılmalıdır. Beləliklə, insanların fəaliyyəti əsasən informasiya təşkilinə və istifadəsinə mərkəzləşir, maddi və energetik resurslara isə məhəl qoymur. Məlumat bazaları ənənəvi informasiya mərkəzləri kimi təqdim etdikdə, aşağıdakı əlamət və xarakteristikalar qeyd edilə bilər:

- informasiya və biliyin əhəmiyyətinin yüksəlməsi;
- sosial və istehsal sferalarının informasiyalaşdırılması;
- yeni tipli informasiya münasibətlərinin formalaşması

Bu amillərin neqativ təsirlərinin aradan qaldırılmasında ilk növbədə dövlət informasiya siyasətinin və uyğun strategiyalar kompleksini formalaşdırmaq, ölkə kitabxanalarının strukturunun modernləşdirilməsi və informasiya xidmətləri bazarının aradan qaldırılmasıdır. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid olaraq informasiya xidmətləri bazarının aradan qaldırılması və aktivləşməsi üçün bir neçə istiqamət təklif edilmiş və əsas məqsətlər aşağıdakı kimi qeyd edilmişdir:

1. İstifadəçilər üçün ümuməhatar kompleksin formalaşması;
2. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətin informasiya bərabərsizliyinin hamarlanması və istehlak səviyyəsinin yüksəldilməsi;
3. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətin informasiya savadlılığının yüksəldilməsi;
4. Milli informasiya bazasının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi;
5. Təhsil və elm sferalarına dövlət dəstəyi;
6. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətin informasiya sahələri üçün kadr hazırlığı problemlərini həl

Ədəbiyyat

a) Azərbaycan dilində

1. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu // "Azərbaycan" qəzeti, 1999, 14 mart
2. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə "Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Respublika" qəz., Bakı, 2008, 7 oktyabr.

görə sıralanmış məqalələrin istiqamətində Google Scholar məlumat bazasında indeksləşməni təmin edir. Bu informasiya bazalarının vebometrik sıralamasında istifadə edilə bilən məqalələr blokunda baxılan məqalənin məzmununa oxşar məqalələr göstərilir. Məqalələr nəzərdən keçirilən məqalə ilə oxşarlıq əhəmiyyətinə görə sıralanır [15,16].

"Kitabxana işi haqqında" qanununda qeyd edilir ki, "Kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: informasiya fondlarının formalaşmasından, mühafizəsindən və bu məqsətlər üçün fiziki şəxslərə istifadəyə verilməsindən, kitabxanalarda toplanan informasiya mübadiləsinə imkan verən vahid informasiya mərkəzinin yaradılmasına ibarətdir. [1,1]. İnforsiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid olaraq kitabxanaların əhaliyə xidmət formaları zamanın tələbinə uyğunlaşdırılmalıdır. Beləliklə, insanların fəaliyyəti əsasən informasiya təşkilinə və istifadəsinə mərkəzləşir, maddi və energetik resurslara isə məhəl qoymur. Məlumat bazaları ənənəvi informasiya mərkəzləri kimi təqdim etdikdə, aşağıdakı əlamət və xarakteristikalar qeyd edilə bilər:

vasitələr – informasiya tədarükü, informasiya assimilyasiyası, informasiya formalaşdırılması, informasiya resurslarının inkişafı;

3. Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2007, 21 aprel.
4. Abbasov A və b. İnformatika, telekommunikasiya, radioelektronika üzrə terminoloji lüğət. Bakı: Çapaşoğlu, 1998, 32 s.
5. Cəfərov C. Kitabxana- informasiya xidmətində elektron kataloq. Monoqrafiya. Bakı, 2012
6. İsmayılov X. Kitabxana informasiya texnologiyaları. Bakı: Nurlar, 2009, 311 s.
7. Xələfov A. A, Qurbanov A. İ.: Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları: Dərslik. – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2017. – 327 s.

b) Rus dilində

8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. – М.: Государственный университет – Высшая школа экономики, 2000. – 606 с.
9. Винер Н. Человеческое использование человеческих существ: кибернетика и общество. // Винер Н. Человек управляющий. – СПб.: Питер, 2001. 3-196 с.

c) internet resursları

10. <https://web.archive.org/web/20161226090728/http://ipscience.thomsonreuters.com/product/web-of-science/>
11. <https://elsevier.com/locate/scopus/>
12. <https://www.scopus.com/>
13. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/>
14. https://www.nlm.nih.gov/pubs/techbull/so06/so06_pm_10.html
15. <https://scholar.google.com/>
16. <https://scholar.googleblog.com/>

R.Gardashov
Y.Asadullaev

Databases as a modern form of traditional information resources Summary

The article analyzes the classification of material and technical provision i.e. resources necessary for the functioning of libraries. Stages and formation of information resources within library resources have been interpreted in logical sequence from historicity aspect. The analysis of traditional and modern forms of traditional information resources was given and the identification of electronic information resources according to the requirements of the period was shown. As a modern form of information resources of databases have also been evaluated from the object of library science. The position of databases in the information support of education and scientific research is indicated.

Keywords: information resource, electronic resources, library resources management, databases.

**Базы данных как современная форма традиционных
информационных ресурсов**
Резюме

В статье проанализирована классификация материально-информационных ресурсов в библиотеках. Этапы определения, формирования информационных ресурсов в библиотечных ресурсах трактуются в логической последовательности с историзма. Дан анализ традиционных и современных форм традиционных информационных ресурсов и показана идентификация электронных информационных ресурсов в соответствии с требованиями времени. Также дан обзор библиотековедения как современной форме информационных ресурсов баз данных. Указано место информационных баз в информационном обслуживании образования и научных исследований.

Ключевые слова: информационный ресурс, электронные ресурсы, управление библиотечными ресурсами, базы данных.

Rəyçi: t.ü.f.d..dos. Г. Rzayeva